

Umacnianie własności państwowej jako przesłanka ustrojowa zaopatrzenia emerytalnego w rolnictwie – doświadczenia historyczne PRL

Katarzyna Maciejewska

Abstrakt

Autorka omawia rozwój systemu ubezpieczeń społecznych rolników indywidualnych. W pierwszej kolejności analizuje ustawy przyznające świadczenia rolnikom: z 1962, 1968, oraz 1974 roku. Skumulowanie trzech aktów normatywnych nie jest przypadkowe. To na ich podstawie przez szereg lat rolnicy – aby otrzymać świadczenie emerytalne – musieli rezygnować z prawa własności, tj. własności gospodarstwa rolnego. Warto odnotować, że głównym celem ww. ustaw nie było zapewnienie ochrony socjalnej mieszkańcom wsi, ale intensyfikacja przemian strukturalnych w rolnictwie i zmierzanie do wzmocnienia sektora uspołecznionego.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, renta za gospodarstwo, rolnik, świadczenie rentowe.

Katarzyna Maciejewska, dr, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki, Specjalista w PT KRUS w Zgierzu.

Wstęp

Obecnie obowiązujący model systemu ubezpieczenia społecznego rolników ukształtowała Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników¹, która weszła w życie 1 stycznia 1991 roku. W Polsce ludność rolnicza, podobnie jak w innych krajach Unii Europejskiej, była ostatnią grupą społeczno-zawodową, która została objęta ubezpieczeniem społecznym. Proces tworzenia się systemu ubezpieczenia społecznego rolników trwał wiele lat i można wyodrębnić w nim trzy zasadnicze etapy. Pierwszy okres obejmował lata 1962–1977, w tym czasie renta przysługiwała rolnikom w zamian za ziemię przekazaną na własność państwa. Drugi etap tworzenia ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce datuje się na lata 1977–1990. Cechą charakterystyczną rozwiązań dla rolników w tym okresie było uzależnienie prawa do świadczenia od faktu wytwarzania produktów rolnych oraz ich sprzedaży jednostkom gospodarki uspołecznionej. Trzeci etap, zapoczątkowany w 1991 roku, jest kolejną próbą generalnego rozwiązania problemu ubezpieczenia społecznego tej grupy społeczno-zawodowej. Prawo do świadczeń zostało wówczas uzależnione od opłacania składek².

Ze względu na ograniczoną objętość tekstu w ramach jednego opracowania zdecydowano, że artykuł ukaże się w formie trzech korespondujących ze sobą publikacji. Niniejsze opracowanie, które stanowi pierwszą z wymienionych publikacji, obejmuje etap przypadający na lata 1962–1977. Przepisami regulującymi w tamtym czasie możliwość uzyskania rent przez rolników były:

- 1) Ustawa z 28 czerwca 1962 roku o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zaopatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości³,
- 2) Ustawa z 24 stycznia 1968 roku o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości na własność państwa⁴,
- 3) Ustawa z 29 maja 1974 roku o przekazywaniu gospodarstw rolnych na własność państwa za rentę i spłaty pieniężne⁵.

1. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

2. A. Lejk-Kępka, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych oraz ustalania wysokości tych świadczeń. Krótki rys historyczny*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2002, nr 4(16), s. 6.

3. Ustawa z 28 czerwca 1962 r. o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zaopatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości, Dz. U. 1962 nr 38 poz. 166.

4. Ustawa z 24 stycznia 1968 r. o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości na własność państwa, Dz. U. 1968 nr 3 poz. 15.

5. Ustawa z 29 maja 1974 r. o przekazywaniu gospodarstw rolnych na własność państwa za rentę i spłaty pieniężne, Dz. U. 1974 nr 21 poz. 118.

Skumulowanie trzech aktów normatywnych nie jest przypadkowe. To na ich podstawie przez szereg lat rolnicy – aby otrzymać świadczenie emerytalne – musieli zrezygnować z prawa własności, tj. własności gospodarstwa rolnego. Warto odnotować, że głównym celem ww. ustaw nie było zapewnienie ochrony socjalnej mieszkańcom wsi, ale intensyfikacja przemian strukturalnych w rolnictwie i zmierzanie do wzmocnienia sektora uspołecznionego.

W kolejnych opracowaniach zostaną omówione pozostałe etapy tworzenia ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce. Drugi artykuł, pt. „Narodziny modelu ubezpieczeniowego świadczeń emerytalnych w rolnictwie – próba podejścia systemowego w Polsce lat 80.,” dotyczy drugiego etapu tworzenia ubezpieczeń społecznych. Ostatni etap opisuje publikacja pt. „Reformowanie systemu ubezpieczeń emerytalnych w rolnictwie – rola KRUS po zmianach ustrojowych”.

Celem ww. artykułów będzie przedstawienie genezy zabezpieczenia emerytalnego rolników na przestrzeni lat, począwszy od 28 czerwca 1962 roku aż do ustanowienia obecnych przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników, oraz zwrócenie uwagi na zmiany wprowadzane w zakresie ustalania prawa do świadczeń emerytalnych dla rolników. Okres ten nie został wybrany przypadkowo, w literaturze przedmiotu⁶ genezy rolniczego ubezpieczenia społecznego upatruje się w instytucji przekazywania gospodarstw rolnych państwu w zamian za rentę, ustanowionej przepisami ustawy z 28 czerwca 1962 roku.

Pytanie badawcze brzmi: czy tworzenie systemu zabezpieczenia emerytalnego rolników zależy głównie od polityki społecznej i gospodarczej państwa oraz jaka jest skuteczność historycznych i współczesnych regulacji ubezpieczeniowych w kształtowaniu prawa do świadczeń emerytalnych dla rolników.

Geneza zabezpieczenia emerytalnego rolników w Polsce

Rolnicy indywidualni, pomimo że byli drugą co do wielkości grupą społeczną w Polsce, zostali najpóźniej objęci ubezpieczeniem społecznym. W innych państwach ubezpieczenie społeczne dla rolników wprowadzono znacznie wcześniej. Pierwsze obowiązkowe ubezpieczenie społeczne pojawiło się w latach 1883–89 w Niemczech, obejmowało ono świadczenia na wypadek choroby, inwalidztwa i starości oraz wypadki przy pracy⁷. W Austrii w latach 1887 i 1888 pojawiły się ubezpie-

6. Zob. np. W. Szubert, *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa, PWN, 1987, s. 135; T. Liszcz, *Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie społeczne w Polsce*, Kraków–Lublin, Zakamycze, 1997, s. 157; W. Muszalski, *Ubezpieczenie społeczne*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, s. 81.

7. W. Jagła, *Ubezpieczenia społeczne rolników – 30 lat systemu i co dalej*, „Realia i co dalej?” 2010, nr 3(18) [za:] Wielka Encyklopedia Powszechna, 1968.

czenia wypadkowe i chorobowe, w Anglii w 1908 roku – ubezpieczenia na starość, a we Francji w 1910 roku – ubezpieczenia inwalidów⁸.

Stosunkowo późnego wprowadzenia ubezpieczenia społecznego rolników można upatrywać w historii Polski, która przez wiele lat była pod zaborami. Ponadto do początku XIX wieku głównie szlachta i kościół posiadały nieruchomości wiejskie utrzymujące się z produkcji rolniczej. W tym czasie nie było żadnych uregulowań prawnych dotyczących zabezpieczenia na starość ludności utrzymującej się z rolnictwa lub pracy najemnej. Problem bezpieczeństwa na starość dotyczył głównie chłopów, którzy w większości do połowy XIX wieku nie posiadali własnych nieruchomości, a nawet jeśli posiadali i przekazali je następcom, nie mogli często wyegzekwować należytej im opieki. Zdarzało się, że byli wypędzani z domu jako osoby nieużyteczne. Takie osoby miały oparcie w najstarszym systemie zabezpieczenia społecznego⁹, a raczej opiekuńczego ze strony gmin lub parafii albo osób prywatnych organizujących formy pomocy dla osób pozbawionych środków do życia. Oczywiście pomoc ta była znikoma¹⁰.

Formą zabezpieczenia na starość miała być umowa o dożywocie, która nakładała ciężar utrzymania osób starszych, niebędących w stanie samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb życiowych, na młodszych członków najbliższej rodziny – zazwyczaj dzieci lub wnuków. Na wsi tradycją przekazywaną z pokolenia na pokolenie była opieka nad rodzicami (dziadkami), którą społeczność uważała za obowiązek moralny i społeczny ciążyący na młodszych pokoleniach. Postawa taka była w pełni popierana przez władze Kościoła katolickiego¹¹. Umowa o dożywocie polegała na przekazaniu gospodarstwa rolnego w ręce młodych potomków w zamian za przyrzeczenie zapewnienia dożywczej opieki. Taka umowa była najczęściej zawierana w formie ustnej, ponieważ chłopcy byli niepiśmienni. Gwarantem umowy o dożywocie byli obecni świadkowie¹². Pomimo tej umowy przypadki usuwania seniorów z domostw miały wielokrotnie miejsce na terenie ówczesnej Polski, gdyż niepisanej umowy

8. *Zmiany systemu ubezpieczeń społecznych rolników a finanse państwa*, red. J. Pawłowska-Tyszko, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej–Państwowy Instytut Badawczy, 2011, s. 16.

9. Zabezpieczenie społeczne odnosi się do idei pomocy ze strony państwa obywatelowi znajdującemu się w potrzebie. W. Muszalski, *Ubezpieczenia społeczne*, Warszawa, PWN, 2006, s. 12.

10. D. Kamiński, *Umowa o dożywocie na tle innych ubezpieczeń na starość w rolnictwie*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2011, nr 39, s. 77–78.

11. K. Kluczyńska, *Rola emerytur i rent rolniczych w życiu wsi*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia” 2006, nr 1(29), s. 5.

12. A. Bobkowski, *Zwyczaże spadkowe włościan w Polsce*, Warszawa, Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego, 1929, s. 24–25; D. Kamiński, *Umowa o dożywocie na tle innych ubezpieczeń na starość w rolnictwie*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2011, nr 39, s. 80.

o dożywocie nie można było skutecznie wyegzekwować. By uniknąć żebraczej doli, chłopi po oddaniu gospodarstwa następcom pracowali do końca życia¹³.

Pod koniec XIX i XX wieku, wraz z uwłaszczeniem chłopów, rozpoczęła się ich edukacja. Chłopi zaczęli sporządzać umowy o dożywocie w formie pisemnej i podpisywali się własnoręcznie. W podstawie tej umowy domagali się od następcy nieruchomości miejsca do mieszkania, wyżywienia, ubrania, opału i opieki medycznej oraz pochówku według życzenia¹⁴. Pierwszym prawnym unormowaniem takiej umowy o dożywocie w Polsce było wprowadzenie jej do kodeksu zobowiązań w 1933 roku¹⁵. Obecnie problematykę umowy o dożywocie regulują przepisy Kodeksu cywilnego (art. 908–916)¹⁶.

Być może ubezpieczenie społeczne rolników weszłoby w życie wcześniej, gdyby nie II wojna światowa. W okresie międzywojennym wskutek zniszczeń, scalenia gruntów, które były wcześniej w posiadaniu okupantów i kryzysu gospodarczego, wprowadzenie systemu ubezpieczeń społecznych rolników było niemożliwe. Większość ludności wiejskiej prowadziła gospodarkę ukierunkowaną na zaspokajanie własnych potrzeb żywieniowych, nie brała udziału w obrocie rynkowym produktami rolnymi¹⁷.

Pierwszą grupą mieszkańców wsi, która w 1946 roku została objęta ubezpieczeniem wypadkowym, byli pracownicy państwowych gospodarstw rolnych (PGR). Rok później zostali oni objęci również ubezpieczeniem chorobowym, a w 1953 roku funkcjonowały już ubezpieczenia emerytalne dla pracowników PGR. Członkowie rolniczych spółdzielni produkcyjnych zostali także objęci systemem ubezpieczenia społecznego dużo wcześniej niż rolnicy indywidualni (od 1962 roku ubezpieczeniem emerytalnym, a z pełnego zakresu ubezpieczeń korzystali od 1971 roku)¹⁸. Brak ubezpieczenia negatywnie wpływał na rozwój gospodarstw indywidualnych, i to już na samym początku lat 60. Wtedy to około 1/3 ogólnej liczby gospodarstw było w posiadaniu osób w wieku emerytalnym lub przedemerytalnym. Spowodowało to spowolnienie produkcji, upadek wielu gospodarstw oraz brak motywacji do przekazywania gospodarstw innym osobom będącym w wieku produkcyjnym¹⁹. Aby wspomóc rolników indywidualnych,

13. B. Tryfan, *Dylematy zabezpieczenia rolników na starość*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, 2004, s. 12.

14. W. Czachórski, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968, s. 671 i następn.

15. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r., Dz. U. RP 1933 nr 82 poz. 598 ze zm.

16. Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. 2020 poz. 1740 ze zm.

17. D. Kamiński, *Umowa o dożywocie...* op. cit., s. 81.

18. C. Klimkowski, *Stan obecny i perspektywy ubezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, 2006, s. 62.

19. M. Podstawka, *Rolnicze ubezpieczenia społeczne w Polsce oraz propozycje zmian*, Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 1998, s. 11.

władze państwowe podjęły pierwsze próby stworzenia zabezpieczenia społecznego. Na mocy Ustawy z 28 czerwca 1962 roku o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zaopatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości i ich rodzin²⁰ próbowano zachęcać starszych rolników niezdolnych do pracy do przekazywania gospodarstwa rolnego na rzecz państwa w zamian za zabezpieczenie egzystencjalne. Wcześniej właściciele gospodarstw rolnych oraz ich rodziny byli pozbawieni zabezpieczenia finansowego po zaprzestaniu aktywności zawodowej ze względu na starość lub chorobę²¹.

Renta za gospodarstwo rolne jako forma zabezpieczenia starości

Ustawa z 28 czerwca 1962 roku o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zaopatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości i ich rodzin

Pierwszą ustawą przyznającą świadczenia dla rolników indywidualnych była Ustawa z 28 czerwca 1962 roku o przejmowaniu nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zaopatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości i ich rodzin²². Obejmowała ona rolników indywidualnych, będących właścicielami lub posiadaczami gospodarstwa rolnego o powierzchni co najmniej 2 ha gruntów rolnych, oraz członków ich rodzin. Ustawa wprowadziła świadczenia pieniężne (rentę starczą, rentę inwalidzką, rentę rodzinną oraz zasiłek pogrzebowy), a także świadczenia w naturze (bezpłatne korzystanie z placówek uspołecznionej służby zdrowia).

Wysokość renty była uzależniona od obszaru przekazanej nieruchomości rolnej w zagospodarowanie lub na rzecz państwa. Przekazanie następowało na wniosek, ale samo przyjęcie przez państwo było fakultatywne. Wysokość renty starczej i renty inwalidzkiej wynosiła miesięcznie:

- 400 zł, gdy obszar przekazanej nieruchomości wynosił ponad 2 ha;
- 500 zł, gdy obszar przekazanej nieruchomości wynosił ponad 5 ha;
- 600 zł, gdy obszar przekazanej nieruchomości wynosił ponad 10 ha.

20. Ustawa z 28 czerwca 1962 r. o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zaopatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości i ich rodzin, Dz. U. 1962 nr 38 poz. 166.

21. M. Kracińska, *Ewolucja systemu rolniczych ubezpieczeń społecznych w Polsce*, Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 2015, s. 3.

22. Ustawa zwana dalej ustawą z 1962 r.

Świadczenia były podwyższane, jeżeli nieruchomości rolne zostały przejęte łącznie z budynkami w celu właściwego zagospodarowania terenu (od 80 zł do 160 zł w zależności od wartości tych budynków). Renta rodzinna przysługiwała uprawnionym członkom rodziny zmarłego, którzy spełniali warunki wymagane do przyznania renty rodzinnej w myśl przepisów o powszechnym zabezpieczeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. Renta rodzinna była wypłacana uprawnionym osobom w wysokości 60% renty przysługującej właścicielowi²³.

Inicjatywą ustawy z 1962 roku było stworzenie możliwości przejmowania przez państwo w zamian za rentę słabych i podupadłych gospodarstw rolnych, aby z jednej strony zapobiegać procesowi ekstensyfikacji produkcji rolnej, z drugiej zaś zapewnić starszym rolnikom podstawowe środki egzystencji²⁴. W celu zwiększenia zdolności produkcyjnej gospodarstw rolnych władze państwowe wprowadziły trzy możliwości przejmowania nieruchomości rolnych przez państwo, a mianowicie: na wniosek właściciela w zagospodarowanie, na własność państwa oraz za zaległości podatkowe w drodze postępowania sądowego.

Po pierwsze, przejmowanie przez państwo nieruchomości rolnej w zagospodarowanie następowało na wniosek właściciela (art. 1 ust. 1 ustawy z 1962 roku). Ziemia była przekazywana do zagospodarowania na okres nie krótszy niż 10 lat w celu prawidłowego zagospodarowania nieruchomości rolnej w przypadkach czasowej niemożności właściwej jej eksploatacji przez dotychczasowych właścicieli. W tym okresie właściciel nieruchomości był zwolniony z obowiązku płacenia podatku oraz innych należności na rzecz państwa (art. 3 ustawy z 1962 roku). Nieruchomość przejęta w zagospodarowanie mogła być zwrócona właścicielowi lub jego spadkobiercom najwcześniej po 10 latach. Zwrot gospodarstwa był jednak uzależniony między innymi od uregulowania zadłużeń, zwrotu wartości niezamortyzowanych nakładów inwestycyjnych dokonanych na nieruchomości w okresie jej zagospodarowania oraz kwoty świadczeń wypłaconych właścicielowi i jego rodzinie tytułem zaopatrzenia emerytalnego (art. 4 ust. 1 ustawa z 1962 roku). Regulacja ta nie cieszyła się powodzeniem z uwagi na zastosowanie zbyt surowych wymagań dotyczących zwrotu gospodarstwa²⁵.

Po drugie, do przejmowania nieruchomości rolnej na własność państwa dochodziło w przypadku, gdy właściciel nieruchomości rolnej nie spełnił warunków do zwrotu gospodarstwa przejętego w zagospodarowanie. Przejęcie gospodarstwa

23. M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne właścicieli podupadłych gospodarstw rolnych*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 1978, s. 96.

24. B. Synak, *Renta za gospodarstwo rolne jako forma zabezpieczenia starości*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1974, nr 7–8/74, s. 76–78; M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne właścicieli podupadłych gospodarstw rolnych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1978, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1978, s. 76.

25. B. Wierzbowski, *System zabezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa–Poznań–Toruń 1981, s. 19.

w tym trybie następowało podobnie jak w przypadku zagospodarowania na wniosek właściciela i służyło efektywnemu wykorzystaniu nieruchomości rolnej (art. 4 ust. 2 ustawy z 1962 roku).

W obu powyższych przypadkach uwzględnienie wniosku rolnika nie było obligatoryjne, zależało od uznania organu administracyjnego (prezydium powiatowej rady narodowej). Zarówno przy przejściu nieruchomości w zagospodarowanie, jak i na własność państwa właściciel nieruchomości mógł wyłączyć i zachować budynki mieszkalne i gospodarskie dla potrzeb własnych i rodziny oraz działkę gruntu o obszarze nie większym niż 0,2 ha (art. 1 ust. 2 ustawy z 1962 roku), względnie przysługiwało mu prawo do dalszego nieodpłatnego korzystania z tych obiektów mimo ich przekazania. Jeżeli przejście nieruchomości rolnej wraz z budynkami było niezbędne do zagospodarowania terenu, właścicielowi nieruchomości były przydzielane nieodpłatnie zastępczy lokal mieszkalny, pomieszczenia gospodarskie oraz działka gruntu o powierzchni do 0,2 ha (art. 2 ust. 1 ustawy z 1962 roku). Z chwilą śmierci właściciela nieruchomości wyżej opisane uprawnienia przechodziły na współmałżonka oraz na innych członków najbliższej rodziny zmarłego (art. 2 ust. 2 ustawy z 1962 roku). Po przejściu gospodarstwa rolnego przez państwo wszelkie zadłużenia były umarżane. Umorzeniu podlegała również odpowiednia część opłat melioracyjnych, którymi obciążona była spółka wodna wobec państwa. Jeżeli na przejętej na własność państwa nieruchomości rolnej zachodziły trudności w jej zagospodarowaniu z uwagi na jej położenie, państwo mogło dokonać zamiany na inną nieruchomość za zgodą właściciela tej drugiej nieruchomości²⁶.

Po trzecie, jedną z form przejścia nieruchomości rolnej przez państwo było przejęcie jej w trybie przymusowym, w sytuacji gdy zadłużenie wobec państwa przekraczało 50% wartości gruntów wchodzących w skład nieruchomości (art. 31 ustawy z 1962 roku). Przymusowe przejście całości lub części nieruchomości rolnej następowało na podstawie postanowienia sądu (art. 33 ust. 1 ustawy z 1962 roku). Jeżeli wartość przejętej nieruchomości przewyższała sumę zadłużenia, sąd przyznawał odszkodowanie odpowiadające różnicy pomiędzy przejętą nieruchomością a zadłużeniem (art. 34 ust. 2 ustawy z 1962 roku). Postępowanie o przejście nieruchomości w całości lub w części było wszczynane na podstawie uchwały prezydium powiatowej rady narodowej po zasięgnięciu opinii komisji finansowo-budżetowej tej rady oraz opinii prezydium rady narodowej bezpośrednio niższego stopnia. Przed wydaniem postanowienia o przejściu gospodarstwa na własność państwa, rolnik, który osiągnął wiek emerytalny (wynoszący co najmniej 60 lat dla kobiet, 65 lat dla mężczyzn) lub był inwalidą, mógł wystąpić z wnioskiem o przyznanie zaopatrzenia emerytalnego zamiast

26. M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne...*, op. cit., s. 93.

odszkodowania (art. 37 ust. 1 ustawy z 1962 roku). Warunkiem pozytywnego rozpatrzenia wniosku było uzyskanie zgody organu do spraw rolnych przydzielnicy powiatowej rady narodowej²⁷. Przejęcie na własność państwa nieruchomości rolnych w drodze postępowania przymusowego było prowadzone w celu ratowania gospodarstw przed doprowadzeniem ich do upadku lub ruiny przez dotychczasowego właściciela²⁸.

Prawo do zaopatrzenia emerytalnego z funduszy państwowych nie następowało automatycznie wraz z przejęciem gospodarstwa przez państwo, ustawa uzależniała je od spełnienia następujących warunków:

- 1) obszaru gospodarstwa,
- 2) stanu finansowego przekazanego gospodarstwa,
- 3) wieku wnioskodawcy (art. 10 ust. 1 ustawy z 1962 roku).

Jednym z warunków był wymóg przekazania gospodarstwa rolnego, którego obszar stanowił ponad 2 ha. Z reguły były przejmowane gospodarstwa podupadłe, zadłużone wobec państwa, stąd zachodziła konieczność ustalenia zasad określających wartość gospodarstwa dla celów emerytalno-rentowych, uwzględniając ciężące zobowiązania. W ustawie przyjęto, że miernikiem określającym wartość przekazywanego gospodarstwa będzie jego obszar. Przy ustalaniu prawa do świadczeń emerytalnych i ich wysokości brano pod uwagę również wysokość zadłużenia. Gdy zadłużenie przekraczało 25% wartości gruntów wchodzących w skład nieruchomości, przy ustalaniu obszaru nieruchomości dla potrzeb emerytalnych odliczano od zadłużenia kwotę równą 25% wartości gruntów, a uzyskaną różnicę dzielono przez przeciętną dla danej nieruchomości wartość jednego hektara²⁹. Zdarzało się, że po dokonaniu obliczeń obszar gospodarstwa był mniejszy niż 2 ha, wówczas prawo do renty nie przysługiwało. Natomiast zadłużenie gospodarstwa poniżej 25% jego wartości nie wpływało na uprawnienia emerytalne.

Właścicielowi nieruchomości rolnej przejętej w zagospodarowanie lub na własność państwa przysługiwało prawo do zaopatrzenia emerytalnego, jeżeli jego zadłużenie wobec państwa i spółki wodnej (art. 3 oraz art. 8 ust. 1 ustawy z 1962 roku) nie przekraczało 75% wartości gruntów wchodzących w skład nieruchomości³⁰.

Prawo do renty starczej przysługiwało właścicielowi, który przed przejęciem nieruchomości rolnej lub w ciągu 5 lat od jej przejęcia ukończył wiek emerytalny wynoszący 60 lat w przypadku kobiet lub 65 lat w przypadku mężczyzn.

27. Ibidem, s. 96–97.

28. Ibidem, s. 92–93.

29. Zgodnie z art. 11 ust. 2–6 ustawy z 1962 roku wartość gruntów ustalano na podstawie przepisów w sprawie ceny sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych przez Bank Rolny, przy czym inne kryteria stosowano do gruntów nadanych w trybie przepisów o przeprowadzeniu reformy rolnej lub o osadnictwie.

30. M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne...*, op. cit., s. 95.

Świadczenie rentowe mogły otrzymać tylko te osoby, dla których dochód z pracy w gospodarstwie rolnym był głównym źródłem utrzymania. Warunek ten odzwierciedlał intencje przyznania świadczeń emerytalnych tylko tym osobom, dla których praca w gospodarstwie rolnym stanowiła stałe i podstawowe zajęcie, a nie dodatkowe. Świadczenia były skierowane przede wszystkim do osób utrzymujących się z pracy w gospodarstwie rolnym.

Właściciel ani jego małżonek nie mogli posiadać innych nieruchomości. Warunek ten uważano za spełniony, gdy zainteresowany pozostawił sobie na własność działkę gruntu o obszarze do 0,2 ha, wyłączoną zgodnie z postanowieniami ustawy spod przekazania na własność państwa³¹.

Na mocy ustawy z 28 czerwca 1962 roku prawo do świadczeń emerytalnych ustalał i wypłacał Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Ustawa z 1962 roku wprowadziła wyjątkowe przywileje dla osób, które przekazały gospodarstwo rolne na własność państwa lub w zagospodarowanie, a nie spełniały warunków do świadczeń emerytalnych przewidzianych w ustawie wyłącznie z powodów osobistych (nie osiągnęły wieku emerytalnego lub nie były inwalidami). Takim osobom ustawa zagwarantowała możliwość zaliczenia okresów pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16. roku życia do okresów zatrudnienia wymaganych do przyznania rent z powszechnego zaopatrzenia emerytalnego, pod warunkiem że po przejściu gospodarstwa rolnego przepracowali co najmniej 2 lata w uspołecznionym zakładzie pracy. Wysokość przyznawanych świadczeń pracowniczych uzależniona była od okresu zatrudnienia (60% pełnej renty po 2 latach, 70% po 4 latach, 80% po 6 latach, 90% po 8 latach i 100% pełnej renty po 10 latach pracy poza rolnictwem). Te wyjątkowe przywileje w zakresie przyznawania rent z powszechnego zaopatrzenia emerytalnego stanowiły niejako rekompensatę za przekazanie gospodarstwa państwu. Ekwiwalent ten nie przysługiwał w przypadku zwrotu gospodarstwa rolnikowi po upływie okresu zagospodarowania³².

Tak zwana renta za przekazanie ziemi miała przede wszystkim przywrócić funkcję produkcyjną, polegającą na odpowiednim zagospodarowaniu ziemi nieefektywnie zarządzanej przez starszych rolników. Poza tym służyła także uspołecznieniu rolnictwa poprzez powiększenie zasobu własności państwowej, a w mniejszym zakresie, z uwagi na niską wysokość świadczeń, pełniła funkcję socjalną.

Ustawa z 29 czerwca 1962 roku nie mogła jednak skutecznie spełniać swojej funkcji, ponieważ przyjęte w niej rozwiązania oraz wysokość świadczeń nie zachęcały rolników w podeszłym wieku do przekazywania gospodarstw w zagospodarowanie

31. Ibidem, s. 94.

32. M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne...*, op. cit., s. 97–98.

lub na własność państwa, nawet w sytuacji upadku gospodarstwa ze względu na brak następcy³³.

Ustawa z 24 stycznia 1968 roku o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości rolne na własność państwa

Ustawa z 24 stycznia 1968 roku o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości rolne na własność państwa³⁴ wprowadziła zmiany w dotychczas istniejących rozwiązaniach prawnych. Różnica polegała przede wszystkim na stworzeniu znacznie dogodniejszych warunków materialnych dla rolników przekazujących gospodarstwo rolne na własność państwa³⁵.

Przepisy tej ustawy poszerzyły krąg osób uprawnionych do przekazania nieruchomości rolnych na własność państwa o samoistnego posiadacza, zniósł możliwość przekazywania gospodarstw rolnych w zagospodarowanie oraz zaostrzyły kryteria przekazywania gospodarstw rolnych³⁶. Aby otrzymać prawo do renty, właściciel musiał przekazać na własność państwa nieruchomości rolne o obszarze co najmniej 5 ha użytków rolnych³⁷. Rolnik przekazujący gospodarstwo rolne na własność państwa mógł zatrzymać sobie budynki. Ponadto przysługiwało mu prawo do bezpłatnego użytkowania działki o obszarze od 0,25 ha do 1 ha³⁸. Ustawa z 1968 roku przewidywała takie same jak w poprzedniej ustawie świadczenia pieniężne (renty starcze, renty inwalidzkie, renty rodzinne, zasiłek pogrzebowy) oraz świadczenia w naturze (bezpłatna opieka lekarska). Rolnikowi, który osiągnął wiek emerytalny (65 lat dla mężczyzn, 60 lat dla kobiet) albo był inwalidą I lub II grupy, w zamian za przejętą nieruchomość na własność państwa przysługiwało prawo do dożywotniej miesięcznej renty pieniężnej, której wysokość wynosiła od 800 do 1200 zł, w zależności od wielkości obszaru przekazanej nieruchomości³⁹. Istotnym mankamen-

33. J. Łopato, *Ubezpieczenia społeczne rolników indywidualnych* [w:] *Zabezpieczenie społeczne rolników indywidualnych w Polsce ludowej (1944–1989)*, Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1990, s. 49; J. Pszczółkowska, *Ubezpieczenie społeczne rolników – stan obecny i możliwości rozwoju*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2000, nr 2, s. 7.

34. Ustawa zwana dalej ustawą z 1968 r.

35. Dla porównania maksymalna wysokość renty, jaką można było otrzymać za przekazaną ziemię na podstawie ustawy z 1962 r., wynosiła 600 zł miesięcznie, zaś z przepisów ustawy z 1968 r. dwukrotnie więcej, tj. 1200 zł miesięcznie. Zmiany te spowodowały duży wzrost liczby osób przekazujących ziemię w zamian za rentę rolniczą. I tak np. do roku 1967 swoje gospodarstwa rolne przekazało na własność państwa ok. 5 tys. rolników, natomiast po wprowadzeniu ustawy z 1968 r. liczba ta zwiększyła się trzykrotnie. W roku 1970 liczba ta wynosiła już ponad 42 tys.

36. B. Tańska-Hus, *Ewolucja systemu ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce* [w:] „Ubezpieczenia społeczne. Wiś i Rolnictwo”, red. M. Adamowicz, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2002, s. 50.

37. A. Bierć, *Zaopatrzenie emerytalne rolników indywidualnych w PRL*, Wrocław 1979, s. 33.

38. B. Synak, *Renta za gospodarstwo...*, op. cit., s. 76–78.

39. Z. Sokolik, *Świadczenia wypłacane rolnikom indywidualnym z tytułu ubezpieczenia społecznego w latach 1963–1978*, „Praca i Zabezpieczenie społeczne” 1979, nr 8–9/79, s. 12.

tem tej ustawy była zmiana sposobu obliczania obszaru przekazywanej nieruchomości. Wysokość renty pieniężnej została uzależniona od obszaru użytków rolnych podawanych w tak zwanych hektarach przeliczeniowych⁴⁰, a nie jak dotychczas w hektarach fizycznych (art. 5 ust. 1 ustawy z 1968 roku). Dodatkowo rolnikowi przysługiwał dodatek do renty w wysokości 200 zł miesięcznie, jeżeli zrzekł się użytkowania działki lub został pozbawiony prawa do użytkowania. Wysokość dodatku uzależniona była od wielkości obszaru działki, przyjmując, że za 1 ha przysługiwała kwota w wysokości 200 zł (art. 6 ustawy z 1968 roku). W przypadku uzyskania przez rolnika dodatkowych dochodów z tytułu zatrudnienia lub innych źródeł, prawo do renty nie ulegało zawieszeniu⁴¹.

Jeżeli budynki wchodzące w skład przejmowanych lub przejętych nieruchomości były potrzebne do należytego zagospodarowania tych nieruchomości, państwo za zgodą właściciela budynków przydzielało mu nieodpłatnie zastępczy lokal mieszkalny i pomieszczenia gospodarcze w rozmiarze niezbędnym do zaspokojenia jego potrzeb bądź wypłacało mu odpowiednie świadczenie (art. 4 ust. 2 ustawy z 1968 roku).

Regulacja z 1968 roku określała również zasady przejmowania na własność państwa nieruchomości rolnej stanowiącej współwłasność. W zamian za przejęte gospodarstwo rolne każdemu ze współwłaścicieli (na takich samych zasadach jak właścicielowi) przysługiwała odpowiednia część świadczenia pieniężnego wraz z dodatkami, adekwatna do jego udziału we współwłasności, przy uwzględnieniu wieku bądź zdolności do pracy danego współwłaściciela (art. 9, 10 ustawy z 1968 roku).

Wyjątkowe przywileje zostały określone w art. 7 ww. ustawy. Umożliwiały one przyznanie rolnikom znajdującym się jeszcze w wieku produkcyjnym ekwiwalentu pieniężnego w zamian za przekazanie gospodarstwa rolnego. Prawo do ekwiwalentu przysługiwało rolnikowi, który ukończył 40 lat i nie osiągnął jeszcze wieku emerytalnego ani nie był inwalidą. Podobnie jak w przypadku renty, wysokość tego świadczenia była uzależniona od powierzchni przekazanego gospodarstwa oraz od tego, czy podjął pracę w państwowym gospodarstwie rolnym⁴².

Ustawa z 1968 roku w swoich założeniach miała charakter zaopatrzeniowy, ponieważ to państwo w całości finansowało świadczenia emerytalne w zamian za przejście gospodarstwa rolnego. Świadczenia przyznawane na podstawie wyżej wymienionej ustawy miały nie tylko cechy zaopatrzeniowe, lecz także charakter odszkodowawczy.

40. Hektar przeliczeniowy otrzymywało się w drodze pomnożenia hektara fizycznego użytków rolnych przez odpowiedni współczynnik przeliczeniowy, ustalony według przychodności użytków rolnych w poszczególnych klasach gleboznawczych. Zob. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa z 26 marca 1968 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości rolne na własność państwa, Dz. U. 1968 nr 11 poz. 59.

41. Z. Sokolik, *Świadczenia wypłacane rolnikom...*, op. cit.

42. Z. Sokolik, *Świadczenia wypłacane rolnikom...*, op. cit., s. 13.

Znajduje to odzwierciedlenie w zróżnicowaniu wysokości świadczeń w zależności od powierzchni gospodarstwa oraz od realnej wartości gospodarstw zadłużonych⁴³.

Jednakże nie wszyscy rolnicy, którzy osiągnęli właściwy wiek i zadeklarowali wolę przekazania gospodarstwa rolnego na rzecz Skarbu Państwa, mogli otrzymać z tego tytułu ekwiwalent w postaci renty.

Rozwiązania przyjęte w ustawach z 1962 i 1968 roku miały charakter fakultatywny, ponieważ uzależniały prawo do świadczenia od posiadanej powierzchni gruntów oraz dogodnego położenia do prowadzenia państwowego gospodarstwa. Dodatkowo przewidywały prawo tylko do jednego świadczenia w zamian za przekazane państwu gospodarstwa rolne, niezależnie od liczby osób w nich pracujących. Dlatego renty starcze i inwalidzkie nie zyskały dużej popularności wśród rolników.

*Ustawa z 29 maja 1974 roku o przekazywaniu gospodarstw
rolnych na własność państwa w zamian za rentę i spłaty pieniężne*

Kolejnym etapem tworzenia systemu rolniczych ubezpieczeń społecznych była Ustawa z 29 maja 1974 roku o przekazywaniu gospodarstw rolnych na własność państwa w zamian za rentę i spłaty pieniężne⁴⁴. W ustawie tej uregulowane zostały sprawy dotyczące przekazywania ziemi państwu. Państwo zostało zobowiązane do przejęcia każdego gospodarstwa o powierzchni co najmniej 2 ha gruntów rolnych i leśnych. Ustawa z 1974 roku przewidywała dwie możliwości przekazywania gospodarstw rolnych na własność państwa. Pierwsza z nich zakładała oddanie gospodarstwa w zamian za rentę (dożywotne miesięczne świadczenie pieniężne). Druga możliwość przekazania gospodarstwa rolnego następowała za spłaty pieniężne – polegała na ratalnym uiszczaniu wartości nieruchomości. Należy zaznaczyć, że przejęcie gospodarstwa rolnego mogło nastąpić tylko na wniosek właściciela. Ponadto wymagana była zgoda małżonka, a także dożywotnika albo dzieci lub wnuków pracujących w tym gospodarstwie. Zgoda nie była wymagana w przypadku gospodarstw nisko dochodowych lub zagrożonych spadkiem produkcji oraz w przypadku osób, dla których praca w gospodarstwie rolnym nie stanowiła głównego źródła utrzymania. Rolnik przekazujący gospodarstwo rolne na własność państwa mógł zatrzymać sobie budynki wchodzące w skład nieruchomości, które stanowiły przedmiot własności odrębny od gruntu, na którym były położone. Z chwilą śmierci właściciela oraz jego małżonka nieruchomości przechodziły na własność państwa, chyba że wcześniej zostały zbyte.

43. B. Tańska-Hus, op. cit., s. 50–51.

44. Ustawa zwana dalej ustawą z 1974 r.

Warto podkreślić, że budynki nie mogły być przedmiotem dziedziczenia. Postanowienia testamentowe były również prawnie nieskuteczne⁴⁵.

Ustawa z 1974 roku wprowadziła jednolite zasady postępowania w odniesieniu do rolników przekazujących swoje gospodarstwa rolne po 1 sierpnia 1974 roku. Renta przysługiwała właścicielowi gospodarstwa rolnego przejętego na jego wniosek na własność państwa, jeżeli spełnił następujące warunki:

- 1) przekazał wszystkie nieruchomości wchodzące w skład gospodarstwa, obejmujące co najmniej 2 ha gruntów rolnych i leśnych,
- 2) osiągnął wiek emerytalny (65 lat mężczyzna, 60 lat kobieta) lub
- 3) posiadał grupę inwalidzką.

Jeżeli gospodarstwo prowadzone było przez małżeństwo, renta była wypłacana obojgu małżonkom. Ustawa przewidywała jednak pewne odstępstwa od tej zasady. Renta nie była wypłacana małżonkowi, który w okresie ostatnich 5 lat przed przekazaniem gospodarstwa nie pracował w nim i nie pozostawał we wspólnocie małżeńskiej z prowadzącym gospodarstwo, chyba że stanowiło ono jego odrębną własność (art. 17 ust. 2 ustawy z 1974 roku). W przypadku współwłaścicieli niebędących małżonkami, prawo do renty przysługiwało tylko tym współwłaścicielom, dla których praca w gospodarstwie rolnym stanowiła główne źródło utrzymania.

Przejęcie gospodarstwa rolnego na własność państwa za rentę mogło nastąpić z urzędu również w przypadku niskiej dochodowości i spadku produkcji, jeżeli rolnik osiągnął wiek 60 lat w przypadku mężczyzn, 55 lat w przypadku kobiet lub był zaliczony do grupy inwalidów I lub II stopnia.

Na podstawie ustawy z 1974 roku zostały wprowadzone nowe zasady ustalania wysokości rent. Wysokość świadczenia zależała od obszaru gospodarstwa rolnego przekazanego państwu. Za pierwsze 2 ha miesięczna wysokość renty wynosiła po 300 zł za każdy ha, za każdy następny powyżej 2 do 10 ha stawka wynosiła po 100 zł, natomiast za każdy ha rozpoczęty powyżej 10 – po 50 zł. Ustalona w ten sposób wysokość renty nie mogła przekraczać 2500 zł. Jeżeli w skład przekazywanego gospodarstwa wchodziły lasy lub budynki, renta ulegała podwyższeniu od 100 do 300 zł. Zwiększenie świadczenia o 150 zł następowało również w przypadku zrzeczenia się przez rolnika prawa do bezpłatnego korzystania z lokalu mieszkalnego i pomieszczeń.

Renta ulegała obniżeniu w razie zadłużenia rolnika wobec państwa oraz jednostek gospodarki uspołecznionej o:

- 25%, gdy zadłużenie wynosiło ponad 25% do 50% wartości przekazywanego gospodarstwa,

45. A. Lejk-Kępka, M.M. Ociepa, *Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej. Niektóre problemy interpretacyjne*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 4(28), s. 51.

– 50%, gdy zadłużenie wynosiło 50% do 100% wartości przekazywanego gospodarstwa.

Wysokość renty (pomniejszonej z tytułu zadłużenia) nie mogła być niższa niż przysługująca za 2 ha gruntów rolnych i leśnych.

Rolnik, który nie spełniał warunków do uzyskania prawa do renty, mógł wystąpić z wnioskiem o przejęcie gospodarstwa rolnego w całości lub w części na własność państwa za spłaty pieniężne. Państwo wyrażało zgodę na przejęcie części nieruchomości tylko wtedy, gdy na pozostałej jej części można było nadal prowadzić towarową produkcję rolną. Spłaty pieniężne były ustalane według cen obowiązujących w przepisach o sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych po odliczeniu należności państwa oraz jednostek gospodarki uspołecznionej, mających związek z przejmowaną nieruchomością. Warto zaznaczyć, że spłata pieniężna nie była rodzajem odszkodowania ani rekompensatą za przekazaną nieruchomość na własność Skarbu Państwa⁴⁶.

Przejęcie gospodarstwa na własność państwa w zamian za rentę lub spłaty pieniężne następowało na podstawie decyzji naczelnika gminy, przy czym do własności naczelnika gminy należało również prawo pierwokupu lub wykupu budynków (art. 31 ust. 1 i 2 ustawy z 1974 roku). Decyzja o przejęciu nieruchomości za rentę w myśl postanowień ustawy z 1974 roku stanowiła podstawę w sprawie ustalenia prawa do renty i jej wysokości. Była ona wiążąca dla organów rentowych oraz organów odwoławczych w postępowaniu rentowym (art. 32 ustawy z 1974 roku).

Rolnikowi przysługiwało prawo do bezpłatnego użytkowania gruntu w okresie wykonywania ostatecznej decyzji o przejęciu nieruchomości. Przez ten okres rolnik musiał należycie prowadzić gospodarkę tak, aby nie nastąpił spadek produkcji, a gospodarstwo było rentowne. Przejęcie nieruchomości podlegało wykonaniu z chwilą uprawomocnienia się decyzji rentowej. Na wniosek rolnika decyzja ta była podstawą do zmiany w ewidencji gruntów i księgi wieczystej oraz założenia księgi wieczystej dla budynków, które stanowiły odrębny od gruntu przedmiot własności. Prawo do świadczeń ustalał i wypłacał Zakład Ubezpieczeń Społecznych (art. 34 ustawy z 1974 roku). W przypadku zbiegu prawa do świadczeń rentowych, o których mowa w Ustawie z 29 maja 1974 roku o przekazaniu gospodarstw rolnych na własność państwa za rentę i spłaty pieniężne⁴⁷, wraz z prawem do świadczeń określonym w Ustawie z 23 stycznia 1968 roku o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin⁴⁸

46. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 6 listopada 2013 r., I SA/Wa 2562/12, <https://www.lexlege.pl>.

47. Ustawa z 29 maja 1974 r. o przekazaniu gospodarstw rolnych na własność państwa za rentę i spłaty pieniężne, Dz. U. nr 21 poz. 118.

48. Ustawa z 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz. U. 1968 nr 3 poz. 6.

rolnikowi przysługiwało w całości jedno wybrane przez niego świadczenie zwiększone o połowę drugiego świadczenia (art. 36 ust. 1 ustawy z 1974 roku). Rentę wypłacano wraz z dodatkami (rodzinnym, z tytułu zaliczenia do I grupy inwalidów, posiadania orderu lub tytułu honorowego).

Bezpośrednio od rolników gospodarstwa rolne mogły być nabywane przez jednostki gospodarki uspołecznionej za renty lub spłaty pieniężne. Przeniesienie własności nieruchomości następowało na podstawie umowy zatwierdzonej przez naczelnika gminy w formie decyzji. Taka umowa stanowiła podstawę do ustalenia prawa i wypłaty rent oraz spłat pieniężnych⁴⁹.

Ustawa z 1974 roku w porównaniu do ustawy z 1968 roku wprowadziła szerszy zakres świadczeń. Rolnicy przekazujący gospodarstwa rolne nabyli prawo do dodatków: rodzinnych oraz z tytułu zaliczenia do I grupy inwalidów. Obydwie ustawy gwarantowały prawo do zasiłków pogrzebowych po zmarłych rencistach oraz członkach ich rodzin.

Jednak negatywnym aspektem ustawy z 1974 roku był obowiązek przejmowania każdego gospodarstwa rolnego (o powierzchni powyżej 2 ha fizycznych). Wskutek tego sformułowania do państwowych zasobów ziemskich napływało coraz więcej gruntów gorszej jakości i rozdrobnionych. Ustawa ta miała jeszcze jeden negatywny aspekt, gdyż nie uwzględniała rolników przekazujących gospodarstwa rolne następcom, a więc skierowana była głównie do rolników nieposiadających następców.

Podsumowanie

Rolnicy indywidualni w PRL byli traktowani pogardliwie, nazywano ich potocznie „kułakami”. Ówczesna władza walczyła z nimi, by przejąć ich ziemię. Priorytetem przez wiele lat były PGR-y. Rolnicy należeli do zanikającej grupy zawodowej będącej pozostałością ustroju kapitalistycznego, brak dalszych perspektyw w strukturach społecznych miał być tylko kwestią czasu, dalszego uspołecznienia gospodarki chłopskiej. Żadna ustawa tak naprawdę nie chroniła tej grupy społecznej, co więcej, w różnych okresach realnego socjalizmu polityka państwa miała w istocie na celu ograniczanie istnienia własności prywatnej w rolnictwie i była realnym instrumentem zmierzającym do zaplanowanych przekształceń ustrojowych.

Ustawom z 1962, 1968 oraz 1974 roku przypisywało się funkcje ekonomiczno-gospodarcze i polityczne. Były one instrumentem polityki rolnej, służącym koncentracji ziemi i intensyfikacji produkcji rolniczej. Cel społeczny tych ustaw był realizowany tylko marginalnie. Zapewniały one środki utrzymania w postaci renty wyłącznie

49. Z. Sokolik, *Świadczenia wypłacane rolnikom...*, op. cit., s. 12–13.

rolnikom oddającym gospodarstwa państwu i swoim zasięgiem objęły mały krąg osób. Nadal pomijany był problem osób przekazujących gospodarstwa następcom⁵⁰.

Wymienione akty normatywne stymulowały obrót ziemią, z ukierunkowaniem na jej kumulację przez państwo. Można powiedzieć, że ograniczały własność prywatną na rzecz maksymalizacji państwowych zasobów ziemi. Poruszając tę kwestię, warto zaznaczyć, że w ówczesnym porządku prawnym własność prywatna nie była wartością podlegającą ochronie. Poniekąd więc państwo polskie w pełnym majestacie prawa uzależniało uzyskanie świadczenia od warunku zrzeczenia się własności gruntów rolnych przez rolników. Z drugiej zaś strony należy podkreślić, że właściciele gospodarstw rolnych oraz ich rodziny do czasu uchwalenia powyższych aktów normatywnych nie mieli dostępu do żadnego państwowego systemu zapewniającego im dochód, a co za tym idzie również utrzymania, w razie zaprzestania lub niemożności dalszego kontynuowania aktywności zawodowej. Specyfika przekroju zawodowego ludności tamtego okresu – ze względu na ogromną liczbę osób utrzymujących się z pracy w gospodarstwie rolnym – pozwala na przedstawienie tezy, że poszerzenie wówczas kręgu beneficjentów korzystających ze świadczeń emerytalnych z powszechnego systemu o ludność rolniczą doprowadziłaby do załamania systemu. Stąd tytuły wymienionych powyżej ustaw nie zawierają nawet pochodnych wyrażen terminu „ubezpieczenie społeczne”. Przekaz był zatem czytelny – świadczenie emerytalne w zamian za gospodarstwo⁵¹.

Bibliografia

- Bierć A.**, *Zaopatrzenie emerytalne rolników indywidualnych w PRL*, Wrocław 1979.
- Bobkowski A.**, *Zwyczajne spadkowe włościan w Polsce*, Warszawa, Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego, 1929.
- Czachórski W.**, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.
- Jagła W.**, *Ubezpieczenia społeczne rolników – 30 lat systemu i co dalej*, „*Realia i co dalej*” 2010, nr 3(18).
- Kamiński D.**, *Umowa o dożywocie na tle innych ubezpieczeń na starość w rolnictwie*, „*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2011, nr 39.
- Jasuła W.**, *Prawo do emerytury rolniczej a prawo własności. Artykuł dyskusyjny*, „*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2011, nr 39.
- Klimkowski C.**, *Stan obecny i perspektywy ubezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, 2006.

50. T. Liszcz, *Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie emerytalne w Polsce*, Kraków, Zakamycze, 1997, s. 157.

51. W. Jasuła, *Prawo do emerytury rolniczej a prawo własności. Artykuł dyskusyjny*, „*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2011, nr 39, s. 88–90.

Umacnianie własności państwowej jako przesłanka ustrojowa zaopatrzenia emerytalnego

- Kluczyńska K.**, *Rola emerytur i rent rolniczych w życiu wsi*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2006, nr 1(29).
- Kracińska M.**, *Ewolucja systemu rolniczych ubezpieczeń społecznych w Polsce*, Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 2015.
- Lejk-Kępka A.**, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych oraz ustalania wysokości tych świadczeń. Krótki rys historyczny*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2002, nr 4(16).
- Lejk-Kępka A.**, *Ociepa M.M.*, *Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej. Niektóre problemy interpretacyjne*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 4(28).
- Liszczyński T.**, *Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie społeczne w Polsce*, Kraków–Lublin, Zakamycze, 1997.
- Łopato J.**, *Ubezpieczenia społeczne rolników indywidualnych [w:] Zabezpieczenie społeczne rolników indywidualnych w Polsce ludowej (1944–1989)*, Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1990.
- Muszalski W.**, *Ubezpieczenie społeczne*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.
- Muszalski W.**, *Ubezpieczenia społeczne*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
- Piątkowski M.**, *Zaopatrzenie emerytalne właścicieli podupadłych gospodarstw rolnych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1978.
- Podstawka M.**, *Rolnicze ubezpieczenia społeczne w Polsce oraz propozycje zmian*, Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 1998.
- Pszczółkowska J.**, *Ubezpieczenie społeczne rolników – stan obecny i możliwości rozwoju*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2000, nr 2.
- Rozporządzenie** Ministra Rolnictwa z 26 marca 1968 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości rolne na własność państwa, Dz. U. 1968 nr 11 poz. 59.
- Sokolik Z.**, *Świadczenia wypłacane rolnikom indywidualnym z tytułu ubezpieczenia społecznego w latach 1963–1978*, „Praca i Zabezpieczenie społeczne” 1979, nr 8–9/79.
- Synek B.**, *Renta za gospodarstwo rolne jako forma zabezpieczenia starości*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1974, nr 7–8/74.
- Szubert W.**, *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa, PWN, 1987.
- Tańska-Hus B.**, *Ewolucja systemu ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce [w:] Ubezpieczenia społeczne. Wieś i Rolnictwo*, red. M. Adamowicz, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2002.
- Tryfan B.**, *Dylematy zabezpieczenia rolników na starość*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, 2004.
- Ustawa** z 28 czerwca 1962 r. o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zapatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości i ich rodzin, Dz. U. 1962 nr 38 poz. 166.
- Ustawa** z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. 2020 poz. 1740 ze zm.
- Ustawa** z 24 stycznia 1968 r. o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości rolne na własność państwa, Dz. U. 1968 nr 3 poz. 15.

Umocnienie własności państwowej jako przesłanka ustrojowa zaopatrzenia emerytalnego

Ustawa z 29 maja 1974 r. o przekazywaniu gospodarstw rolnych na własność państwa w zamian za rentę i spłaty pieniężne, Dz. U. nr 21 poz. 118.

Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r., Dz. U. RP 1933 nr 82 poz. 598 ze zm.

Wierzbowski B., *System zabezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa–Poznań–Toruń 1981.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 6 listopada 2013 r., I SA/Wa 2562/12, <https://www.lexlege.pl>.

Zmiany systemu ubezpieczeń społecznych rolników a finanse państwa, red. J. Pawłowska-Tyszko, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej–Państwowy Instytut Badawczy, 2011.

otrzymano: 31.05.2021
zaakceptowano: 22.06.2021

*Ten artykuł jest objęty licencją Creative Commons Attribution 4.0
Licencja międzynarodowa (CC BY 4.0)*

Strengthening state property as a systemic premise for retirement pension benefits in agriculture – historical experiences of the People’s Republic of Poland

Katarzyna Maciejewska

Abstract

The author discusses the development of the social insurance system for individual farmers. First, she analyses the Acts granting benefits to farmers: from 1962, 1968, and 1974. The accumulation of three normative Acts is not accidental. It is on their basis that, for many years, farmers – in order to receive a retirement benefit – had to give up their property rights, i.e. the ownership of a farm. It is worth noting that the main purpose of the above-mentioned Acts was not to provide social protection to rural residents, but to intensify structural changes in agriculture and to strengthen the socialized sector.

Keywords: a farm, pension against a farm, farmer, pension benefit.

Katarzyna Maciejewska, PhD, Faculty of Law and Administration, University of Lodz, Specialist at PT KRUS in Zgierz.

Introduction

The current model of the social insurance system for farmers was shaped by the Act of 20 December 1990 on the social insurance for farmers¹, which came into force on January 1, 1991. In Poland, the agricultural population, as in other European Union countries, was the last social and professional group to be covered by social insurance. The process of creating the farmers' social insurance system took many years and it can be divided into three main stages. The first period covered the years 1962–1977, at that time farmers were entitled to a pension in exchange for land transferred to the state. The second stage of creating social insurance for farmers in Poland dates back to 1977–1990. A characteristic feature of solutions for farmers in this period was the dependence of the right to the benefit on the production of agricultural products and their sale to units of the socialised economy. The third stage, initiated in 1991, is another attempt at a general solution to the problem of social insurance for this social and professional group. The entitlement to benefits was then made conditional on the payment of contributions².

Due to the limited volume of the text in one study, it was decided that the article would be published in the form of three corresponding publications. This study, which is the first of these publications, covers the stage between the years 1962–1977. The regulations governing the possibility for farmers to obtain pensions at that time were:

- 1) The Act of 28 June 1962 on taking over some agricultural real estate for development or ownership of the state and on retirement provision for owners of these real estate³,
- 2) The Act of 24 January 1968 on pensions and other benefits for farmers transferring real estate to the state⁴,
- 2) The Act of 29 May 1974 on transferring of farms to the state for rent and repayments⁵.

1. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

2. A. Lejk-Kępka, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych oraz ustalania wysokości tych świadczeń. Krótki rys historyczny*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2002, nr 4(16), p. 6.

3. Ustawa z 28 czerwca 1962 r. o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zaopatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości, Dz. U. 1962 nr 38 poz. 166.

4. Ustawa z 24 stycznia 1968 r. o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości na własność państwa, Dz. U. 1968 nr 3 poz. 15.

5. Ustawa z 29 maja 1974 r. o przekazywaniu gospodarstw rolnych na własność państwa za rentę i spłaty pieniężne, Dz. U. 1974 nr 21 poz. 118.

Strengthening state property as a systemic premise for retirement pension benefits

The accumulation of three normative Acts is not accidental. It is on their basis that, for many years, farmers – in order to receive a retirement benefit – had to give up their property rights, i.e. the ownership of a farm. It is worth noting that the main purpose of the above-mentioned Acts were not to provide social protection to rural residents, but to intensify structural changes in agriculture and to strengthen the socialized sector.

The following studies will discuss the remaining stages of creating social insurance for farmers in Poland. The second article, entitled “The birth of the insurance model of retirement benefits in agriculture – an attempt at a systemic approach in Poland in the 1980s” concerns the second stage of creating social insurance. The last stage is described in the publication entitled “Reforming the pension insurance system in agriculture – the role of KRUS after the political changes”.

The purpose of the above-mentioned articles is to present the origins of the farmers’ retirement pension over the years, starting from 28 June 1962 until the establishment of the current regulations on social insurance for farmers, and pay attention to the changes introduced in the field of determining the right to retirement benefits for farmers. This period was not chosen by chance, in the literature⁶ it is believed that the genesis of the agricultural social insurance is the institution of transferring farms to the state in exchange for a pension, established by the Act of 28 June 1962.

The research question is: does the creation of the farmers’ retirement pension system depend mainly on the social and economic policy of the state and what is the effectiveness of historical and contemporary insurance regulations in shaping the right to retirement benefits for farmers?

The origins of the retirement pension for farmers in Poland

Individual farmers, despite being the second largest social group in Poland, were covered by social insurance at the latest. In other countries, social insurance for farmers was introduced much earlier. The first compulsory social insurance appeared in Germany in 1883–1889, it covered sickness, invalidity and old age benefits as well as accidents at work⁷. In Austria, in 1887 and 1888, accident and sickness

6. See, e.g. W. Szubert, *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa, PWN, 1987, p. 135; T. Liszcz, *Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie społeczne w Polsce*, Kraków–Lublin, Zakamycze, 1997, p. 157; W. Muszalski, *Ubezpieczenie społeczne*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, p. 81.

7. W. Jagła, *Ubezpieczenia społeczne rolników – 30 lat systemu i co dalej*, “Realia i co dalej?” 2010, nr 3(18) [per:] Wielka Encyklopedia Powszechna, 1968.

insurance appeared, in England in 1908 – insurance for old age, and in France in 1910 – insurance for invalids⁸.

The relatively late introduction of social insurance for farmers can be seen in the history of Poland, which was under partitions for many years. In addition, until the beginning of the 19th century, mainly the nobility and the church owned rural properties that earned their living from agricultural production. At that time, there were no legal regulations regarding the provision of old age security for people living off agriculture or contract work. The problem of security in old age mainly concerned peasants, who did not have their own real estate until the middle of the 19th century, and even if they did have and passed them on to their successors, they were often unable to enforce the care to which they were entitled. It happened that they were driven out of their home as useless people. Such people were supported by the oldest social security system⁹, or rather the welfare system on the part of communes or parishes or private persons organising forms of assistance for the destitute. Naturally, such help was negligible¹⁰.

A form of security for old age was to be a lifelong agreement, which imposed the burden of supporting older people who were not able to meet their living needs on their own, on younger members of the immediate family – usually children or grandchildren. In the countryside, a tradition passed down from generation to generation was the care of parents (grandparents), which the community considered a moral and social obligation imposed on younger generations. This attitude was fully supported by the authorities of the Catholic Church¹¹. The lifelong agreement consisted in transferring the farm to young descendants in exchange for a promise to provide lifelong care. Such an agreement was most often concluded verbally, because the peasants were illiterate. The present witnesses were the guarantor of the lifelong agreement¹². Despite this agreement, cases of removing seniors from their homes took place many times in Poland, as the unwritten lifelong agreement could

8. *Zmiany systemu ubezpieczeń społecznych rolników a finanse państwa*, red. J. Pawłowska-Tyszko, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej–Państwowy Instytut Badawczy, 2011, p. 16.

9. Social security refers to the idea of the state helping a citizen in need. W. Muszalski, *Ubezpieczenia społeczne*, Warszawa, PWN, 2006, p. 12.

10. D. Kamiński, *Umowa o dożywocie na tle innych ubezpieczeń na starość w rolnictwie*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2011, nr 39, p. 77–78.

11. K. Kluczyńska, *Rola emerytur i rent rolniczych w życiu wsi*, "Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia" 2006, nr 1(29), p. 5.

12. A. Bobkowski, *Zwyczaje spadkowe włościan w Polsce*, Warszawa, Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego, 1929, p. 24–25; D. Kamiński, *Umowa o dożywocie na tle innych ubezpieczeń na starość w rolnictwie*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2011, nr 39, p. 80.

not be effectively enforced. In order to avoid a begging fate, the peasants, after giving the farm to their successors, worked until the end of their lives¹³.

At the end of the 19th and 20th centuries, the enfranchisement of peasants began parallel to their education. Peasants started to draw up written lifelong agreements and signed them themselves. On the basis of this agreement, they demanded from the successor of the property a place to live, food, clothes, fuel, medical care and burial according to their wishes¹⁴. The first legal regulation on such lifelong agreement in Poland was its introduction to the code of obligations in 1933¹⁵. Currently, the issues of the lifelong agreement are regulated by the provisions of the Civil Code (Articles 908–916)¹⁶.

Perhaps farmers' social insurance would have come into force earlier had it not been for World War II. In the interwar period, due to the destruction, consolidation of land previously owned by the occupiers, and the economic crisis, it was impossible to introduce the social security system for farmers. Most of the rural population ran an economy focused on meeting their own nutritional needs, did not participate in the market turnover of agricultural products¹⁷.

The first group of rural residents to be covered by accident insurance in 1946 were employees of state farms (PGR). A year later, they were also covered by sickness insurance, and in 1953, retirement insurance for state-owned farm workers was already in place. Members of agricultural production cooperatives were also covered by the social insurance system much earlier than individual farmers (from 1962 by retirement insurance, and they used the full scope of insurance from 1971)¹⁸. The lack of insurance had a negative impact on the development of individual farms, already at the beginning of the 1960s. At that time, about 1/3 of the total number of farms was owned by people in retirement or pre-retirement age. This resulted in a production slowdown, the collapse of many farms and the lack of motivation to transfer farms to other people of working age¹⁹. To help individual farmers, state authorities made the first attempts to create social security. Under the Act of 28 June

13. B. Tryfan, *Dylematy zabezpieczenia rolników na starość*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, 2004, p. 12.

14. W. Czachórski, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968, p. 671 and next.

15. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r., Dz. U. RP 1933 nr 82 poz. 598 ze zm.

16. Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. 2020 poz. 1740 ze zm.

17. D. Kamiński, *Umowa o dożywocie...* op. cit., p. 81.

18. C. Klimkowski, *Stan obecny i perspektywy ubezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, 2006, p. 62.

19. M. Podstawka, *Rolnicze ubezpieczenia społeczne w Polsce oraz propozycje zmian*, Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 1998, p. 11.

1962 on the takeover of certain agricultural real estate for development or ownership of the state and on retirement provision for the owners of these real estate and their families²⁰ it was attempted to encourage older farmers unable to work to transfer their farms to the state in exchange for existential security. Previously, farm owners and their families were deprived of financial security after they stopped working because of old age or illness²¹.

Farm annuity as a form of old age security

The Act of 28 June 1962 on taking over some agricultural real estate for development or ownership of the state and on retirement provision for owners of these real estate and their families

The first law to grant benefits to individual farmers was the Act of 28 June 1962 on taking over some agricultural real estate for development or ownership of the state and on retirement provision for owners of these real estate and their families²². It included individual farmers who were owners or holders of a farm with an area of at least 2 ha of agricultural land, and members of their families. The Act introduced cash benefits (age, disability pension, survivor's pension and funeral allowance), as well as benefits in kind (free use of socialized health care facilities).

The amount of the disability pension depended on the area of the agricultural property handed over for development or for the benefit of the state. Surrender was upon request, but admission by the state itself was optional. The amount of the old age and invalidity pension was monthly:

- PLN 400, when the area of the transferred real estate exceeds 2 ha;
- PLN 500, when the area of the transferred real estate exceeds 5 ha;
- PLN 600, when the area of the transferred real estate exceeded 10 ha.

Benefits were increased if agricultural real estate was taken over together with buildings for the purpose of proper land development (from PLN 80 to PLN 160 depending on the value of these buildings). The survivor's pension was granted

20. Ustawa z 28 czerwca 1962 r. o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zapatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości i ich rodzin, Dz. U. 1962 nr 38 poz. 166.

21. M. Kracińska, *Ewolucja systemu rolniczych ubezpieczeń społecznych w Polsce*, Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 2015, p. 3.

22. Ustawa zwana dalej ustawą z 1962 r.

to eligible family members of the deceased who met the conditions required for the granting of a survivor's pension in accordance with the provisions on universal retirement insurance for employees and their families. The survivor's pension was paid to eligible persons in the amount of 60% of the owner's pension²³.

The Act of 1962 initiated the creation of the possibility for the state to take over weak and dilapidated farms in return for a rent, on the one hand to prevent the process of extensification of agricultural production, and on the other hand to provide older farmers with basic subsistence²⁴. In order to increase the production capacity of agricultural holdings, the state authorities introduced three possibilities of taking over agricultural real estate by the state, namely: at the owner's request for development, under state ownership and for tax arrears through court proceedings.

Firstly, the state's taking over of agricultural land for development was at the owner's request (Article 1 sec.1 of the Act of 1962). The land was handed over for development for a period of not less than 10 years for the purpose of proper management of the agricultural property in cases of temporary impossibility of its proper exploitation by the current owners. During this period, the owner of the property was exempt from paying tax and other charges to the state (Article 3 of the Act of 1962). The real estate taken over for development could be returned to the owner or his heirs after 10 years at the earliest. However, the return of the farm depended, inter alia, on the settlement of debts, the return of the value of non-depreciated investment outlays made on the property during its development and the amount of benefits paid to the owner and his family as retirement benefits (Article 4 sec. 1 of the Act of 1962). This regulation was not successful due to the application of too strict requirements for the return of a farm²⁵.

Secondly, agricultural real estate was taken over to the state when the owner of the agricultural real estate did not meet the conditions for returning the farm taken over for development. Taking over the farm in this manner was similar to the development at the owner's request and served the effective use of agricultural property (Article 4 sec. 2 of the Act of 1962).

In both of the above cases, the consideration of the farmer's request was not obligatory, it depended on the discretion of the administrative body (presidium of the district national council). Both when taking over the real estate for development

23. M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne właścicieli podupadłych gospodarstw rolnych*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1978, p. 96.

24. B. Synak, *Renta za gospodarstwo rolne jako forma zabezpieczenia starości*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 1974, nr 7-8/74, p. 76-78; M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne właścicieli podupadłych gospodarstw rolnych*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 1978, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1978, p. 76.

25. B. Wierzbowski, *System zabezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa-Poznań-Toruń 1981, p. 19.

and ownership of the state, the owner of the real estate could exclude and maintain residential and farm buildings for his own and family needs and a plot of land with an area of not more than 0.2 ha (Article 1 sec. 2 of the Act of 1962), or was entitled to continue using these facilities free of charge despite their transfer. If the takeover of an agricultural property with buildings was necessary for the development of the land, the owner of the property was allocated free replacement housing, farm premises and a plot of land with an area of up to 0.2 ha (Article 2 sec. 1 of the Act of 1962). Upon the death of the property owner, the above-mentioned rights were transferred to the spouse and other members of the deceased's immediate family (Article 2 sec. 2 of the Act of 1962). After the farm was taken over by the state, all debts were cancelled. The relevant part of the drainage fees charged to the state by the water company was also subject to redemption. If there were difficulties in the management of agricultural real estate taken over by the state due to its location, the state could convert it into another real estate with the consent of the owner of the other real estate²⁶.

Thirdly, one of the forms of takeover of agricultural real estate by the state was claiming it through compulsory procedure, in a situation where the debt owed to the state exceeded 50% of the value of the land included in the real estate (Article 31 of the Act of 1962). The compulsory seizure of all or part of the agricultural property was carried out pursuant to a court order (Article 33 sec. 1 of the Act of 1962). If the value of the seized property exceeded the amount owed, the court awarded compensation equal to the difference between the seized property and the debt (Article 34 sec. 2 of the Act of 1962). Proceedings for the takeover of real estate in whole or in part were initiated on the basis of a resolution of the presidium of the district national council after consulting the financial and budgetary committee of that council and the opinion of the presidium of the directly lower level national council. Before the decision on taking the farm over by the state was issued, a farmer who had reached the retirement age (at least 60 years for women, 65 for men) or was an invalid, could apply for a retirement pension instead of compensation (Article 37 sec. 1 of the Act of 1962). The condition for a positive consideration of the application was obtaining the consent of the agricultural authority of the presidium of the district national council²⁷. Taking over the state ownership of agricultural real estate by means of compulsory proceedings was carried out in order to save farms from collapse or ruin by the current owner²⁸.

26. M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne...*, op. cit., p. 93.

27. Ibidem, p. 96–97.

28. Ibidem, p. 92–93.

Strengthening state property as a systemic premise for retirement pension benefits

The right to retirement benefits from state funds did not occur automatically when the farm was taken over by the state, the Act made it conditional on the following conditions:

- 1) the area of the farm,
- 2) the financial condition of the transferred farm,
- 3) the applicant's age (Article 10 sec. 1 of the Act of 1962).

One of the conditions was the requirement to transfer a farm with an area of over 2 ha. As a rule, dilapidated farms indebted to the state were taken over, hence it was necessary to establish rules defining the value of a farm for retirement and disability pension purposes, taking into account the binding obligations. It was assumed in the Act that the measure determining the value of the transferred farm will be its area. When determining the right to retirement benefits and their amount, the amount of debt was also taken into account. When the debt exceeded 25% of the value of the land included in the property, an amount equal to 25% of the land value was deducted from the debt when determining the area of the property for retirement purposes, and the difference was divided by the average value of one hectare for a given property²⁹. It happened that, after making the calculations, the area of the farm was smaller than 2 ha, then the right to a pension was not entitled. On the other hand, the household debt below 25% of its value did not affect the pension rights.

The owner of agricultural real estate taken over for development or owned by the state was entitled to a retirement pension if his debt to the state and the water company (Article 3 and Article 8 sec. 1 of the Act of 1962) did not exceed 75% of the value of the land included in the property³⁰.

The right to the old age pension was granted to the owner who, before taking over the agricultural property or within 5 years of taking it over, has reached the retirement age of 60 years for women or 65 years for men.

Only those people for whom farm income was the main source of income could receive the disability pension. This condition reflected the intentions of granting retirement benefits only to those people for whom work on a farm was a permanent and basic occupation, and not an additional one. The benefits were directed primarily to people earning their living on farm work.

Neither the owner nor his spouse could own any other property. This condition was considered to be met when the person concerned left the ownership of a plot of

29. Pursuant to Art. 11 sec. 2–6 of the Act of 1962, the value of land was determined on the basis of the provisions on the sale price of state agricultural real estate by the Agricultural Bank, while other criteria were applied to land granted under the provisions on the implementation of land reform or settlement.

30. M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne...*, op. cit., p. 95.

land with an area of up to 0.2 hectares, excluded in accordance with the provisions of the Act from being transferred to the state³¹.

Pursuant to the Act of 28 June 1962, the right to retirement benefits was established and paid by the Social Insurance Institution.

The Act of 1962 introduced exceptional privileges for persons who transferred their farms to the state or for development, but did not meet the retirement benefits conditions provided for in the Act solely for personal reasons (they had not reached retirement age or were not invalids). The Act guaranteed the possibility of including periods of work on a farm after the age of 16 for such persons to the periods of employment required for granting pensions from the general retirement pension provision, provided that after taking over the farm, they worked for at least 2 years in a socialised workplace. The amount of granted employee benefits depended on the period of employment (60% of the full pension after 2 years, 70% after 4 years, 80% after 6 years, 90% after 8 years and 100% of the full pension after 10 years of work outside agriculture). These exceptional privileges in the field of granting pensions from the general retirement pension scheme were, in a way, compensation for transferring the farm to the state. This equivalent was not due if the farm was returned to the farmer after the management period³².

The so-called rent for the transfer of land was primarily to restore the production function, consisting in the appropriate management of land inefficiently managed by older farmers. In addition, it also served the socialisation of agriculture by increasing the resource of state ownership, and to a lesser extent, due to the low amount of benefits, it served the social purpose.

The Act of 29 June 1962, however, could not fulfil its function effectively, because the solutions adopted in it and the amount of benefits did not encourage elderly farmers to transfer their farms for development or to state, even in the event of the collapse of the farm due to the lack of a successor³³.

31. Ibidem, p. 94.

32. M. Piątkowski, *Zaopatrzenie emerytalne...*, op. cit., p. 97–98.

33. J. Łopato, *Ubezpieczenia społeczne rolników indywidualnych* [in:] *Zabezpieczenie społeczne rolników indywidualnych w Polsce ludowej (1944–1989)*, Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1990, p. 49; J. Pszczółkowska, *Ubezpieczenie społeczne rolników – stan obecny i możliwości rozwoju*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2000, nr 2, p. 7.

The Act of 24 January 1968 on pensions and other benefits for farmers who transfer agricultural property to the state

The Act of 24 January 1968 on pensions and other benefits for farmers who transfer agricultural property to the state³⁴ introduced changes to the existing legal solutions. The difference was primarily in the creation of much more favourable material conditions for farmers transferring their farms to the state³⁵.

The provisions of this act widened the group of people entitled to transfer agricultural real estate to the state to a self-owned owner, abolished the possibility of transferring farms for development and tightened the criteria for transferring farms to the state³⁶. In order to receive the right to a pension, the owner had to transfer agricultural real estate with an area of at least 5 ha of agricultural land to the state³⁷. A farmer handing over a farm to the state could keep his buildings. Moreover, he was entitled to use a plot of land with an area ranging from 0.25 ha to 1 ha free of charge³⁸. The Act of 1968 provided for the same pecuniary benefits as in the previous Act (old age pensions, invalidity pensions, survivors' pensions, funeral allowance) and benefits in nature (free medical care). A farmer who reached the retirement age (65 for men, 60 for women) or was disabled in group I or II, was entitled to a monthly annuity in exchange for acquired real estate owned by the state, ranging from PLN 800 to PLN 1,200, depending on the size of the area of the transferred real estate³⁹. A significant drawback of this Act was the change in the method of calculating the area of the transferred real estate. The amount of the pecuniary pension depended on the area of agricultural land given in the so-called conversion hectares⁴⁰, and not in physical hectares as before (Article 5 sec. 1 of the Act of 1968). In addition,

34. The Act, hereinafter referred to as the Act of 1968.

35. By comparison, the maximum amount of the annuity that could be received for the transferred land under the Act of 1962 was PLN 600 per month, and under the provisions of the Act of 1968 it was twice as much, i.e. PLN 1,200 per month. These changes resulted in a large increase in the number of people transferring land in exchange for an agricultural rent. And so, for example, until 1967, approx. 5K farmers transferred their farms to the state, while after the introduction of the Act of 1968, this number increased threefold. In 1970, this number was over 42K.

36. B. Tańska-Hus, *Ewolucja systemu ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce* [in:] "Ubezpieczenia społeczne. Wieś i Rolnictwo", red. M. Adamowicz, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2002, p. 50.

37. A. Bierć, *Zaopatrzenie emerytalne rolników indywidualnych w PRL*, Wrocław 1979, p. 33.

38. B. Synak, *Renta za gospodarstwo...*, op. cit., p. 76–78.

39. Z. Sokolik, *Świadczenia wypłacane rolnikom indywidualnym z tytułu ubezpieczenia społecznego w latach 1963–1978*, "Praca i Zabezpieczenie społeczne" 1979, nr 8–9/79, p. 12.

40. The conversion hectare was obtained by multiplying the physical hectare of agricultural land by an appropriate conversion factor, determined according to the profitability of agricultural land, in particular soil science classes. See Ordinance of the Minister of Agriculture of March 26, 1968 on the implementation of certain provisions of the Act on pensions and other benefits for farmers transferring agricultural real estate to the state, Dz. U. 1968 nr 11 poz. 59.

the farmer was entitled to an allowance in the amount of PLN 200 per month if he gave up the use of the plot or was deprived of the right to use. The amount of the allowance depended on the size of the plot area, assuming that 1 ha was entitled to an amount of PLN 200 (Article 6 of the Act of 1968). If the farmer obtained additional income from employment or other sources, the right to a pension was not suspended⁴¹.

If the buildings included in the real estate being taken over or taken over were needed for the proper management of these real estate, the state, with the consent of the owner of the buildings, allocated him or her free of charge alternative housing and utility rooms in the size necessary to meet his needs or paid him an appropriate benefit (Article 4 sec. 2 of the Act of 1968).

The regulation of 1968 also specified the rules of taking over the state ownership of agricultural real estate constituting joint ownership. In exchange for the taken over farm, each of the co-owners (on the same terms as the owner) was entitled to an appropriate part of the cash benefit along with additional benefits, adequate to his share in the joint ownership, taking into account the age or ability to work of the co-owner (Articles 9, 10 of the Act of 1968).

The unique privileges are set out in Article 7 of the above-mentioned Act. They made it possible to grant farmers who are still in their productive age a cash equivalent in exchange for transferring a farm. The right to the equivalent was granted to a farmer who was 40 years old and had not yet reached retirement age and was not disabled. As in the case of the disability pension, the amount of this benefit depended on the area of the transferred farm and whether or not he started working on a state-owned farm⁴².

In its assumptions, the Act of 1968 was of a procurement nature, as the state financed all retirement benefits in exchange for taking over the farm. The benefits granted on the basis of the above-mentioned Act had not only providing features but also were of compensatory nature. This is reflected in the differentiation of the amount of benefits depending on the area of the farm and the real value of indebted farms⁴³.

However, not all farmers who reached the appropriate age and declared their will to transfer their farm to the State Treasury, could receive an equivalent in the form of a pension on this account. The solutions adopted in the Acts of 1962 and 1968 were optional, as they made the right to benefit dependent on the area of land owned and

41. Z. Sokolik, *Świadczenia wypłacane rolnikom...*, op. cit.

42. Z. Sokolik, *Świadczenia wypłacane rolnikom...*, op. cit., p. 13.

43. B. Tańska-Hus, op. cit., p. 50–51.

a convenient location for running a state-owned farm. In addition, they provided for the right to only one benefit in return for farms transferred to the state, regardless of the number of people working in them. Therefore, old age and disability pensions have not gained much popularity among farmers.

The Act of 29 May 1974 on transferring agricultural real estate to the state in exchange for rent and repayments

The next stage in creating the agricultural social insurance system was The Act of 29 May 1974 on transferring agricultural real estate to the state in exchange for rent and repayments⁴⁴. In this Act, matters related to the transfer of land to the state were regulated. The state was obliged to take over every farm with an area of at least 2 ha of agricultural and forest land. The Act of 1974 provided for two possibilities of transferring farms to the property of the state. The first of them assumed that the farm should be handed over in exchange for a disability pension (lifetime monthly cash benefit). The second option of transferring a farm was for cash repayments – it was based on the instalment payment of the value of the property. It should be noted that the acquisition of a farm could only take place at the request of the owner. In addition, the consent of the spouse was required, as well as of the owner who transferred his property with accordance to a lifelong agreement, or children or grandchildren working on the farm. The consent was not required in the case of low-income farms or those at risk of a decline in production, and in the case of people for whom work on a farm was not the main source of income. A farmer transferring an agricultural holding to the state could keep for himself the buildings constituting the real estate, which were the subject of ownership separate from the land on which they were situated. Upon the death of the owner and his spouse, the real estate became the property of the state, unless it was previously sold. It is worth emphasizing that the buildings could not be inherited. The testamentary provisions were also legally ineffective⁴⁵.

The Act of 1974 introduced uniform rules of conduct with regard to farmers transferring their farms after 1 August 1974. The pension was due to the owner of a farm taken over at his request to state if he met the following conditions:

- 1) handed over all real estate belonging to the farm, covering at least 2 ha of agricultural and forest land,

44. The Act, hereinafter referred to as the Act of 1974.

45. A. Lejk-Kępką, M.M. Ociepa, *Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej. Niektóre problemy interpretacyjne*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2005, nr 4(28), p. 51.

- 2) has reached retirement age (65 for men, 60 for women) or
- 3) had a disability group.

If the farm was run by a married couple, the pension was paid to both spouses. The act, however, provided for some exceptions to this rule. The pension was not paid to a spouse who, in the last 5 years before the transfer of the farm, did not work in it and did not stay in the marriage community with the farm operator, unless it was his separate property (Article 17 (2) of the Act of 1974). In the case of co-owners who are not spouses, only those co-owners for whom work on a farm was the main source of income were entitled to a pension.

A farm takeover by the state for a disability pension could take place *ex officio* also in the case of low profitability and a decrease in production, if the farmer has reached the age of 60 for men, 55 for women or was classified as a 1st or 2nd degree disabled person.

On the basis of the Act of 1974, new rules for determining the amount of pensions were introduced. The amount of the benefit depended on the area of the farm transferred to the state. For the first 2 ha, the monthly amount of the pension was PLN 300 per ha, for each next hectare over 2 to 10 ha, the rate was PLN 100, and for each commenced ha above 10— PLN 50. The amount of the pension determined in this way could not exceed PLN 2,500. If the transferred farm included forests or buildings, the pension was increased from PLN 100 to PLN 300. The benefit was also increased by PLN 150 in the case of the farmer waiving the right to free use of the flat and premises.

The pension was reduced in the case of the farmer's indebtedness to the state and socialized economy units by:

- 25%, when the debt exceeded 25% to 50% of the value of the transferred farm,
- 50% if the debt was 50% to 100% of the value of the farm transferred.

The amount of the pension (reduced due to the debt) could not be lower than that due for 2 ha of agricultural and forest land.

A farmer who did not meet the conditions for obtaining the right to a pension could apply for taking over a farm in whole or in part to the state for cash repayments. The state agreed to take over part of the real estate only if commercial agricultural production could continue to be carried out on the remaining part. Cash repayments were determined according to the prices in force in the regulations on the sale of state agricultural real estate after deducting the receivables of the state and socialised economy units related to the real estate taken over. It is worth noting that

the cash repayment was not a kind of compensation or compensation for the real estate transferred to the State Treasury⁴⁶.

The farm was taken over to the state in exchange for a disability pension or cash repayments were made on the basis of a decision of the head of the commune, while the head of the commune was also entitled to pre-emption or purchase of buildings (Article 31 sec. 1 and 2 of the Act of 1974). The decision to take over the property for a disability pension pursuant to the provisions of the Act of 1974 was the basis for determining the right to the disability pension and its amount. It was binding on the pension authorities and appeal bodies in the pension procedure (Article 32 of the Act of 1974).

The farmer was entitled to free use of the land during the execution of the final decision to take over the property. During this period, the farmer had to properly manage the economy so that the production would not drop and the farm was profitable. The takeover of the real estate was enforceable as soon as the disability pension decision became final. At the farmer's request, this decision was the basis for a change in the land register and the land and mortgage register, and for establishing a land and mortgage register for buildings, which constituted an object of ownership separate from the land. The right to benefits was established and paid by the Social Insurance Institution (Article 34 of the Act of 1974). In the event of the convergence of the right to disability benefits referred to in the Act of 29 May 1974 on the transfer of farms to the state property for disability pension and cash repayments⁴⁷, together with the right to benefits specified in the Act of 23 January 1968 on universal pension provision for employees and their families⁴⁸, the farmer was entitled in full to one benefit of his choice increased by half of the other benefit (Article 36 sec.1 of the Act of 1974). The disability pension was paid together with benefits (family benefits, for being classified into the 1st group of invalids, having a medal or honorary title).

Farms could be purchased directly from farmers by units of the socialized economy for rents or cash repayments. The transfer of ownership of the real estate was based on an agreement approved by the head of the commune in the form of a decision. Such an agreement was the basis for establishing the right and disbursement of pensions and cash repayments⁴⁹.

46. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 6 listopada 2013 r., I SA/Wa 2562/12, <https://www.lexlege.pl>.

47. Ustawa z 29 maja 1974 r. o przekazaniu gospodarstw rolnych na własność państwa za rentę i spłaty pieniężne, Dz. U. nr 21 poz. 118.

48. Ustawa z 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz. U. 1968 nr 3 poz. 6.

49. Z. Sokolik, Świadczenia wypłacane rolnikom..., op. cit., p. 12–13.

The Act of 1974, compared to the Act of 1968, introduced a wider range of benefits. Farmers transferring farms acquired the right to allowances: family allowances and allowances due to being included in the 1st group of disabled persons. Both laws guaranteed the right to funeral benefits for deceased pensioners and their family members.

However, the negative aspect of the Act of 1974 was the obligation to take over every farm (with an area of more than 2 physical hectares). As a result of this wording, more and more fragmented land of poorer quality was flowing into the state land resources. This Act had another negative aspect, as it did not take into account farmers transferring farms to successors, so it was addressed mainly to farmers without successors.

Summary

Individual farmers in the People's Republic of Poland were treated contemptuously, they were commonly referred to as "kulaks". The authorities fought with them to take over their land. PGRs were the priority for many years. Farmers belonged to the disappearing professional group that was a remnant of the capitalist system, the lack of further prospects in the social structures was only a matter of time, further socialisation of the peasant economy. No statute really protected this social group, moreover, in various periods of real socialism, state policy was in fact aimed at limiting the existence of private property in agriculture and was a real instrument whose objective were planned systemic transformations.

Economic and political functions were ascribed to the Acts of 1962, 1968 and 1974. They were an instrument of agricultural policy, aimed at concentration of land and intensification of agricultural production. The social goal of these acts was realised only marginally. They provided a means of subsistence in the form of a pension only to farmers who handed over their farms to the state and covered a small group of people. The problem of people transferring farms to successors was still ignored⁵⁰.

The aforementioned normative acts stimulated land trade, with the focus on its accumulation by the state. One could say that they limited private property in favour of maximising the state's land resources. When addressing this issue, it is worth noting that in the legal order of the time, private property was not a protected value. So, in a way, the Polish state, in the full majesty of the law, made the receipt of

50. T. Liszcz, *Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie emerytalne w Polsce*, Kraków, Zakamycze, 1997, p. 157.

the benefit dependent on the condition of renouncing the ownership of agricultural land by farmers. On the other hand, it should be emphasised that the owners of farms and their families, until the adoption of the above-mentioned normative acts, had no access to any state system providing them with income, and thus also livelihood, in the event of cessation or inability to continue their professional activity. The specificity of the occupational profile of the population of that period— due to the huge number of people earning their living on farm work— allows for a thesis that expanding the group of beneficiaries of retirement benefits from the general system to include the agricultural population would lead to the collapse of the system. Hence, the titles of the above-mentioned Acts do not even contain derivative expressions of the term “social insurance”. The message was therefore clear— a pension in exchange for a farm⁵¹.

Bibliography

- Bierć A.**, *Zaopatrzenie emerytalne rolników indywidualnych w PRL*, Wrocław 1979.
- Bobkowski A.**, *Zwyczajne spadkowe włościan w Polsce*, Warszawa, Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego, 1929.
- Czachórski W.**, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.
- Jągła W.**, *Ubezpieczenia społeczne rolników – 30 lat systemu i co dalej*, “*Realia i co dalej*” 2010, nr 3(18).
- Kamiński D.**, *Umowa o dożywocie na tle innych ubezpieczeń na starość w rolnictwie*, “*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2011, nr 39.
- Jasuła W.**, *Prawo do emerytury rolniczej a prawo własności. Artykuł dyskusyjny*, “*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2011, No. 39.
- Klimkowski C.**, *Stan obecny i perspektywy ubezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, 2006.
- Kluczyńska K.**, *Rola emerytur i rent rolniczych w życiu wsi*, “*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2006, nr 1(29).
- Kracińska M.**, *Ewolucja systemu rolniczych ubezpieczeń społecznych w Polsce*, Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 2015.
- Lejk-Kępka A.**, *Zasady przyznawania emerytur rolniczych oraz ustalania wysokości tych świadczeń. Krótki rys historyczny*, “*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2002, nr 4(16).
- Lejk-Kępka A., Ociepa M.M.**, *Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej. Niektóre problemy interpretacyjne*, “*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2005, nr 4(28).

51. W. Jasuła, *Prawo do emerytury rolniczej a prawo własności. Artykuł dyskusyjny*, “*Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia*” 2011, nr 39, p. 88–90.

- Liszcz T., *Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie społeczne w Polsce*, Kraków–Lublin, Zakamycze, 1997.
- Lopato J., *Ubezpieczenia społeczne rolników indywidualnych* [in:] *Zabezpieczenie społeczne rolników indywidualnych w Polsce ludowej (1944–1989)*, Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1990.
- Muszalski W., *Ubezpieczenie społeczne*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.
- Muszalski W., *Ubezpieczenia społeczne*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
- Piątkowski M., *Zaopatrzenie emerytalne właścicieli podupadłych gospodarstw rolnych*, “Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1978.
- Podstawka M., *Rolnicze ubezpieczenia społeczne w Polsce oraz propozycje zmian*, Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 1998.
- Pszczółkowska J., *Ubezpieczenie społeczne rolników – stan obecny i możliwości rozwoju*, “Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2000, nr 2.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa z 26 marca 1968 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości rolne na własność państwa, Dz. U. 1968 nr 11 poz. 59.
- Sokolik Z., Świadczenia wypłacane rolnikom indywidualnym z tytułu ubezpieczenia społecznego w latach 1963–1978, “Praca i Zabezpieczenie społeczne” 1979, nr 8–9/79.
- Synak B., *Renta za gospodarstwo rolne jako forma zabezpieczenia starości*, “Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1974, nr 7–8/74.
- Szubert W., *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa, PWN, 1987.
- Tańska-Hus B., *Ewolucja systemu ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce* [in:] *Ubezpieczenia społeczne. Wieś i Rolnictwo*, red. M. Adamowicz, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2002.
- Tryfan B., *Dylematy zabezpieczenia rolników na starość*, Warszawa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, 2004.
- Ustawa z 28 czerwca 1962 r. o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zapatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości i ich rodzin, Dz. U. 1962 nr 38 poz. 166.
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. 2020 poz. 1740 ze zm.
- Ustawa z 24 stycznia 1968 r. o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości rolne na własność państwa, Dz. U. 1968 nr 3 poz. 15.
- Ustawa z 29 maja 1974 r. o przekazywaniu gospodarstw rolnych na własność państwa w zamian za rentę i spłaty pieniężne, Dz. U. nr 21 poz. 118.
- Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r., Dz. U. RP 1933 nr 82 poz. 598 ze zm.
- Wierzbowski B., *System zabezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa–Poznań–Toruń 1981.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 6 listopada 2013 r., I SA/Wa 2562/12, <https://www.lexlege.pl>.

Strengthening state property as a systemic premise for retirement pension benefits

Zmiany systemu ubezpieczeń społecznych rolników a finanse państwa, red. J. Pawłowska-Tyszko, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej–Państwowy Instytut Badawczy, 2011.

received: 31.05.2021
accepted: 22.06.2021

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY 4.0)

